

Történelemmé váló emlékezet

Sulyok László: *Recski rabszolgák*

1950 augusztusa és 1953 szeptembere között egy Recsk nevű Heves megyei településen 1200–1500 internált politikai foglyot őriztek és fogtak kényszermunkára embertelen körülmények között. A csákánykői kényszermunkatábor kőtermelésének felfuttatása idején, 1951 augusztusában egy alsótábor is létesítettek a vasútállomás mellett.

A csákánykői rabok általában nem tudták, hogy miért lettek kényszermunkára ítélt foglyok. Az egyik nógrádi táborlakónak bizalmasan azt mondták, „hogy a népi demokrácia megerősödjön, magukat ki kellett vonni a forgalomból”, és ő is levonta a következtetést: „Most már tudom: azért, hogy a többiek meg legyenek félemlítve!” Az indokokról a kötetben megszólaló karancsaljai ávós sorkatona őr megjegyezte: „Elég volt, ha nem tetszett az ember a szomszédnak, vagy valaki szemet vetett a dolgaira, házára vagy más lehetséges tulajdonára, és már vitték is, nem beszélve azokról, akik nem a kommunisták szája íze szerint szóltak”. Az ellenük felhozott vádak ráadásul senki sem akarta igazán bizonyítani.

A szigorúbban őrzött Csákánykőn – ahonnan csak egy rabnak sikerült megszökni – bírói ítélet nélkül dolgoztatták az embereket, míg a „kistáborba” a néhány hónapra ítélt foglyokat szállították a gyorsított bírósági eljárást követő-

en. A kistáboriak azért kerülhettek oda, mert nem teljesítették előírt időben a beszolgáltatást, nem jelentették be, ha sertést vágtak, politikai viccet meséltek, illetve a párttitkár, a tanácselnök, vagy a VB-titkár felhívta rájuk az ÁVH figyelmét.

A kortársak alig hallottak valamit az egykori táborról, „Nagyon vigyáztak arra, senki se tudjon róla”. A megfenyegetett foglyokat titoktartásra kötelezték szabadulásukkor. A haldoklókat máshová szállították meghalni, a halottakat jeltelenül elföldelték. A vonatkozó iratokat megsemmisítették, a tábor léte utaló nyomokat eltüntették. Mi maradt hát a kényszermunkatáborból a rendszerváltás idejéig? Három halotti anyakönyvi bejegyzés a Heves Megyei Levéltárban, néhány apró nyom a helyszínen és az életben maradtak emlékezete.

A bizonyítékok eltüntetése azonban a múlt egy darabjának eltíkolására is szolgált, hiszen „a történész szakmában általános szabály – írta Sulyok László –, hogy ami dokumentumokkal nem támasztható alá, az nem annyira bizonyítható erejű történés, s némelyek szemében az ilyen esemény talán meg sem történt”. A valóság azonban mindentől függetlenül, akarva-akaratlanul kitörölhetetlen maradt az érintettek emlékezetében. Bizonyára ezek a módszertani problémák vezettek oda, hogy a rendszerváltás után egyre inkább

elterjedt a 20. század kutatása során az „oral history”, a túlélők emlékezetének feltárása, amelynek egyik korai példája a „Recski rabszolgák” című kötet első kiadása volt 1990-ben.

Mára a nyilatkozó „recski rabszolgák” nincsenek közöttünk, e kötet nélkül semmit sem tudnánk életükről a recski kényszermunkatáborban. A szerzőt dicséri tehát, hogy idejében fölismerte azt a megismételhetetlen lehetőséget, hogy a változó politikai helyzetben már lehetett kérdezni, és a még életben lévő tanúk válaszait le lehetett jegyezni.

„Azt leírni nem lehet, átélni pedig a halálos ellenségemnek se kívánom” – mondta a recski táborból való szabadulása után egy internált. A „történelmi riportkönyvvel” Sulyok László mégis arra vállalkozott, hogy hat nógrádi származású recski rab és egy büntetésből Recskre örnek küldött ávos sorkatona élettörténetén, visszaemlékezésén keresztül rögzítse és mutassa be a kor és a csákánykői kényszermunkatábor működését.

A „recski rabszolgák” azonban nehezen váltak riportalannyá a rendszerváltás idején, hivatásos ávost pedig meg sem tudott szólaltatni a szerző, aki Recskre is ellátogatott, ahol az egykori örök némelyike letelepedett, családot alapított. A félelem a megtorlástól még benne volt a kor viszonyaiban, életérzésében. Böszörményi Géza egykori rab és Gyarmathy Lívia dokumentumfilmjének visszaemlékezői is csendesebbek lettek, mire Sulyok László Recskre ért. Az iskolákban is mást tanultak addig a gyermekek, ezért fordulhatott elő, hogy az egyik túlélő unokája nem hitt saját nagyapjának.

A visszaemlékező nógrádi elítéltek, akik addig családjuknak sem beszél(het)tek a történelekről csak akkor váltak rezignálttá, amikor a szeretteik

szenvédéseire, megpróbáltatásaira gondoltak. A bevezető pedig figyelmeztet, hogy azoktól, akik átérték a kegyetlen tábori körülményeket, ne várjunk érzelmentes beszámolót, mégis gyakran meglepheti az olvasót, hogy a riportalanyok életükről milyen távolságtartóan és objektíven beszéltek. Az egyik volt rab így emlékezett például a szökevényeket önként verő társairól: „nem tehettek semmiről, őket kihasználták, félrevezették”. Többen találkoztak pár évtized után egykori öreikkel, kízóikkal, de egyszer sem olvashatunk heves érzelmi megnyilvánulásról velük kapcsolatosan. A tábor nyomorúságának, a megbélyegzetten leélt évtizedeknek, a csekély vagy elmaradó kárpótlásnak, a bűnösök büntetlenségének természetessé váló állapotán már nem indultak fel, „Csak az a szomorú, hogy elment egy élet, tönkre lett téve”.

A hét élettörténet azonban jóval több emberről szól, összesen 117 recski rab – köztük Faludy György költő – neve bukkan fel a kötetben a családtagok, a nevüket titkolni igyekvő örök és egyéb „mellékszereplők” mellett. Róluk a riportalanyok jót is, rosszat is elmondtak, tapasztalataikra építve túlléptek a fekete-fehér szigorú elkülönítésén.

Bár a rabok név helyett hivatalosan számokat kaptak a táborban, de számtalan karakter jelenik meg a papíron megőrzött élettapasztalatokban: a Mengelének elnevezett kegyetlen rab orvos, a „vamzernak” hívott besúgók, az önkéntes verőlegények, a kommunista rab és az ávos elítélt éppen úgy, mint a halálra kínozott, éhen halt és segítőkész „ürgék”. A másik oldal is sokszínű volt, akik között voltak feljelentők, „vérbírók”, kegyetlen hivatásos ávos örök, akik az ávos sorkatona örökre is vigyáztak, elnézést kérő vallatók, élelmet adó örök és a jutalmat osztó táborparancsnok.

A kor különös viszonyaira jellemző, hogy a vallatók és kihallgatottak, bírók és elítéltek, rabok és őreik között rokon, esetleg régebbi baráti kapcsolat is előfordulhatott. Az egyik ávós katonának például saját fogva tartott apját kellett vernie. A tábor nem sokban különbözhetett a nácik haláltáboraitól, „Szenvedtek velünk olyan zsidók, akik megjárták a náci lágereket, és azt mondták, hogy ott semmivel sem volt rosszabb a bánásmód... Ezeket az állítólagos magyarokat, a mi kínzóinkat, miért nem tudják felelősségre vonni?”

A sorszámozott visszaemlékezésekre pillantva az első benyomásunk az lehet, hogy a profi újságíró Sulyok László miért nem választott hangzatosabb, hatásvadászóbb fejezetcímeket. A könyvet elolvasva azonban mindez igen pozitív felhangot kap, hiszen jól tükrözi a szerző hozzáállását, akinek bár a témáról határozott véleménye van, mégis a visszaemlékezéseket nem minősíti, azt az olvasóra bízta.

A szövegben a visszaemlékezésektől jól elkülönítve csak a legminimálisabb információhoz jutunk az emlékezők személyével kapcsolatban. Sulyok a

túlélők vallomásait kiigazította, vagy éppenséggel megerősítette különféle kordokumentumokra és más visszaemlékezők vallomásaira hivatkozva, amelyek nyomtatásban vagy dokumentumfilmen is megőrződtek. Magyarázattal látta el a mára már történelmivé szelődült fogalmakat, intézményneveket. A visszaemlékezések szövegét csak stílusosan, nem pedig tartalmilag fésülte át. Mindez nem csupán a rendszerváltás hajnalán számíthatott példaértékű munkának.

A visszaemlékezéseket keretbe zárja a recski kényszermunkatábor történetének és emlékezetének felvázolása, az utóbbit egészen napjainkig vezette végig a szerző. Különösen értékes teszi ez az időbeli bővítés ezt a második kiadást, hiszen a visszaemlékezésekkel együtt nem csupán az 1950-es éveket, hanem a rendszerváltás idejét, hangulatát is kitűnően ábrázolja, és bemutatja azt, hogy napjainkra milyen stációkon keresztül vált egy múltbéli esemény megtapasztalása, emlékezte történelemmé.

(Palócföld Könyvek, Salgótarján, 2007)

